

De torens van Keselo

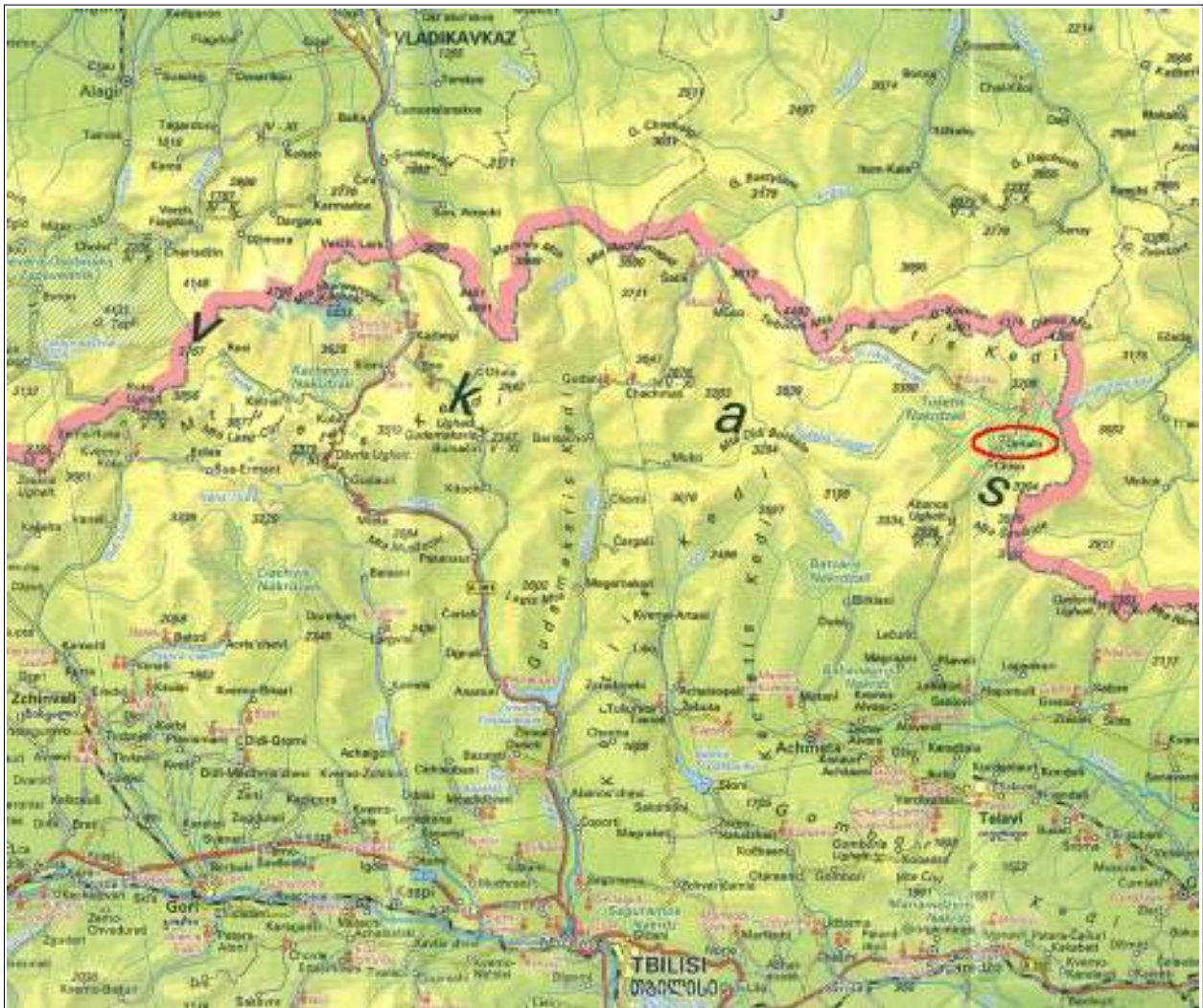
Boven: De torens van de Burcht van Keselo

Onder: Het echtpaar Hooft, wandelend in de bergen van Toesjetië

Gesprek met Jhr. H.G.A. Hooft

door Alexandra Gabrielli

In de herfst van 2001 richtte Jhr. mr. H.G.A. Hooft in Georgië de Stichting Keselo op met doel het toerisme in de provincie Toesjetië te helpen opbouwen. Een van de projecten betreft het restaureren van in verval geraakte torens van een middeleeuws fort, de Burcht van Keselo in Omalo. Toesjetië ligt in Oost-Georgië in de bergen van de Grote Kaukasus, reikend tot 4500 meter met passen op 3200 meter hoogte en grenst in het oosten aan Dagestan en in het noorden aan Tsjetsjenië.

Omalo - rood omcirkeld - ligt rechts op de kaart, bij de grens.

Vandaar naar het zuiden gaand, schuin westwaarts, liggen de Kachetische dorpen Kvemo Alvani en Zemo Alvani, ten noordoosten van Achmeta (detail van de landkaart Georgien van Hardt/Herrmann/Erka-Verlag)

“We reden met ons drieën in een oude sovjet-jeep door de bergen van de Kaukasus. Steeds hoger, met goede moed, maar we begrepen al gauw dat de weg niet zo best was. Zo nu en dan moesten we uitstappen om met de hand stenen weg te ruimen zodat we konden doorgaan. Toen we aankwamen bij het laatste dorpje voor het eind van de weg, hield de jeep stil. Er was geen benzine meer. De brandstofmeter werkte niet, en al hadden we de tank onderweg nog bijgevuld, de weg was zo moeilijk begaanbaar, dat de hoeveelheid benzine uiteindelijk nooit toereikend geweest zou zijn”.

Aan het woord is Jonkheer mr. H.G.A. Hooft (1939). Met zijn vrouw Eliane en zoon Daniel (1975) trok hij in de zomer van 2000 door de Kaukasus. Daniel had het jaar daarvoor een voettocht door de bergen van de Kaukasus gemaakt en had zijn ouders attent gemaakt op Toesjetië.

Daar stonden ze dan met de oude jeep zonder brandstof. Wat nu?

De familie overnachtte in het dorp Chiso en de volgende ochtend wandelden Hooft en zijn zoon met een rugzak verder door de bergen naar Nieuw-Omalo, de hoofdstad van Toesjetië. Of hoofdstad, eerder een hoofddorp, en eigenlijk is hoofddorp nog teveel gezegd, er is geen enkele winkel.

Het middeleeuwse dorp Dartlo staat op de monumentenlijst van Unesco

Hooft vervolgt: “Ze hadden me gezegd dat daar een OVSE-post* met waarnemers was gelegerd en dat we daar wel benzine konden krijgen. We liepen het terrein op, zagen er soldaten en we vroegen hun of we de commandant konden spreken. Even later kwam een Zweedse officier naar ons toe en ik vroeg hem in het Zweeds - mijn moeder is Zweedse - hoe het met hem ging en of we een paar liter benzine konden kopen.

‘Wel, we zijn geen benzinestation’, antwoordde hij.

Dat was niet erg vriendelijk, maar we bleven staan en een beetje praten. Want ja, we moesten toch iets. Ineens zei de officier: ‘Ga maar vragen aan die man daar, die daar aankomt’”.

Huizinga in de bergen van de Kaukasus

“We keken en zagen een man op ons toelopen met een brede grijns op zijn gezicht. We gingen met hem praten - ik spreek Russisch en Daniel ook - en hij nodigde ons uit met hem mee te komen naar zijn huis. Dat huis bleek een museum te zijn met een prachtige verzameling voorwerpen uit de streek, waaronder archeologische vondsten. Daniel kreeg een blik benzine mee en ging direct terug naar mijn vrouw die in Chiso was achtergebleven, maar ik bleef. De Georgiër bood me aan wat te rusten. Ik kreeg een bed in zijn werkkamer, waar een enorme boekenkast stond. De boeken bekijkend dacht ik: wat grappig, een Georgische officier in de bergen die een uitgebreide boekenkast bezit. Ik nam een boek uit de kast, keek ernaar en zag dat het een Russische vertaling was van Johan Huizinga's *Homo ludens*. Dat was een verrassing, in de Kaukasus van onze professor Huizinga een boek aan te treffen.

Toen begreep ik dat dit een bijzondere man was, en dat bleek ook zo. Zijn naam was Nugzar Idoidze. We bleven in het dorp logeren bij Teimoer, een vriend van Nugzar en eigenaar van een pension.

Op een middag stelde Nugzar voor het oude Omalo te bezoeken. We wandelden naar boven en ik zag een prachtig, schilderachtig dorpje van ongeveer veertig huizen waarvan er een of twee nog bewoond waren. Boven het dorp lag een middeleeuws fort, de burcht van Keselo, en eenmaal boven aangekomen zag ik hoe vervallen de torens waren, soms half ingestort en niet meer dan ruïnes. Nugzar begon me uit te leggen hoe de torens gebouwd waren, wanneer en waarom”.

De torens zijn gebouwd als verdediging in de Middeleeuwen. Ze hebben schietgaten in de muren en er kon bijvoorbeeld kokend water vanaf gegooid worden. Horden Mongolen vielen Georgië binnen in de

*Links: De weg naar Toesjetië in de bergen van Abano, op meer dan drieduizend meter hoogte
Rechts: De eerste - en grootste - herstelde en bewoonbaar gemaakte toren van de Burcht van Keselo*

dertiende en veertiende eeuw, aangevoerd door resp. Djengis Khan en Timoer Lenk. Als een gesel gods trok laatstgenoemde tussen 1386 en 1403 in acht veldtochten door Georgië, steden, kerken en kloosters met de grond gelijkmakend. Ook de sjah van Perzië, verzwakt door de Mongoolse veldtochten in eigen land, trok plunderend door Georgië. Het land lag in puin en viel in vorstendommen uiteen, een toestand die nog heel lang zou duren. Bovendien gingen stammen uit de omringende landen regelmatig in Toesjetië op rooftocht uit. Toen de rust weer enigszins was weergekeerd in de achttiende eeuw zijn de torens als woonhuizen ingericht.

Hetstel van de eerste toren

Hooft, vroeger werkzaam als vastgoed-expert, begon mogelijkheden te zien en vroeg enthousiast aan Nugzar of de torens weer opgebouwd konden worden en voor bewoning geschikt gemaakt?

“Ja, natuurlijk”, zei hij, “maar dan hebben we wel mensen uit Dagestan nodig, hier vlakbij, aan de andere kant van de grens. Zij weten nog precies hoe je een toren zo hoog kan bouwen op de traditionele manier, zonder cement of metselwerk”.

Hoeveel zou het restaureren van een toren eigenlijk kosten, hoeveel geld zou je iemand per dag daarvoor moeten betalen?

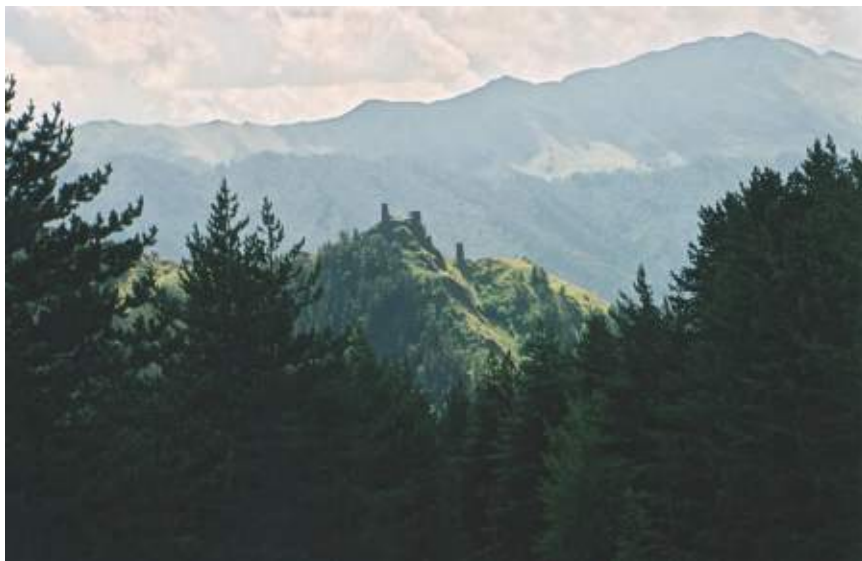
Hooft sloeg aan het rekenen en kwam uit op een bedrag van vijf- tot zesduizend dollar per toren dat bijeengebracht zou moeten worden: Hij vervolgt:

“We werden steeds beter vrienden met Nugzar en Teimoer en we begrepen al gauw dat ze capabele mensen waren.

Eenmaal terug in Tbilisi ontmoetten we Anzor, de broer van Nugzar, een ingenieur en zakenman. Hij was gespecialiseerd in constructies van kabelbanen en bergtreinen. Dat kwam goed uit.

We zijn meteen begonnen met organiseren en met de voorbereidingen voor de oprichting van de stichting Keselo. Zelf heb ik tienduizend dollar voorgesloten om het werk aan de eerste toren op gang te krijgen. Ik heb toen wel tegen mezelf gezegd dat we het goed moesten doen, want dit was een monument van de staat en we konden niet zomaar lukraak aan de slag gaan. We hebben al vrij snel daarna een overeenkomst kunnen sluiten met het Ministerie van Cultuur waarin o.a. stond dat als wij torens herstelden die niet privé-eigendom waren, wij ermee mochten doen wat we wilden, mits het een redelijk doel had, in overeenstemming met verantwoord, ecologisch toerisme en de cultuur van de streek.

De ambtenaren van het Ministerie vertelden ons overigens dat tegen het eind van de sovjet-tijd er al een plan was gemaakt om de torens te restaureren. De tekeningen van die plannen waren er nog en werden uit de la gehaald. Prachtige tekeningen in kleur en zwart-wit die we zo konden meenemen. Als model hebben we ook het interieur van een toren opgeknapt en ingericht volgens aanwijzingen van Nugzar, die bovendien zelf nog een paar traditionele meubels heeft gemaakt”.

De Burcht van Keselo, gelegen op 2000 m hoogte, gezien vanuit de Chomitsari-vallei

Een afschrift naar de Patriarch van de Georgische Kerk

De begane grond van de toren waar vroeger het vee op stal stond, kreeg een water-voorziening. Water wordt vanuit een bron in het dorp met een slang en een pomp met dieselmotor naar boven getransporteerd. Dan is er een douche en een wc gemaakt. De wc loopt af naar het ravijn, tweehonderd meter naar beneden. Het was passen en meten, de juiste materialen moesten worden uitgekozen, en het moest er allemaal ook nog aantrekkelijk uitzien.

“Je kunt wel begrijpen”, aldus Hooft, “dat er reacties kwamen. Er was een groep mensen uit de buurt die bang was dat het hele project een manier van verrijking was van twee broers en hun vriend.

Ze schreven een boze brief met een uitgebreid verhaal aan het Ministerie. Het zou geen stijl zijn, er was zelfs een douche in gemaakt,

De “Keselo-express” voor het transport van bouwmaterialen naar de torens

en niets was authentiek. Een afschrift van de brief ging bovendien naar de Patriarch van de Georgische Kerk. Een jaar later kwam president Sjevardnadze naar de streek, voor het jaarlijkse festival van Toesjetië, en hij vond het allemaal heel mooi. Het Ministerie reageerde ook op de brief en schreef terug dat ieder monument in Europa gemoderniseerd werd en dat er elektrisch licht en wc's in elk oud kasteel waren aangebracht en dat elk kasteel tegenwoordig ook beveiligd was en waterleiding had. Deze faciliteiten waren er ook niet in de Middeleeuwen, dus waar praten jullie nu over? Je begrijpt wel dat door deze commotie er ook publiciteit kwam en langzamerhand raakte het project bekend in Georgië. Het project Keselo was nu echt geboren, genoemd naar de burcht Keselo”.

Terug in Nederland begon Hooft met geld in te zamelen bij stichtingen. De reacties waren positief en er kwam genoeg bijeen voor de restauratie van vier torens. De ingenieur van de kabelbanen, Anzor, kreeg opdracht een trein voor het transport van materialen te maken. Hij maakte een baan met een rails van houten boomstammen; het wagentje werd samengesteld uit onderdelen van kapotte kolchoze-machines die her en der verspreid in een verlaten veld lagen. Het wagentje werd met een lier naar boven getrokken en kon achthonderd kilo steen en hout vervoeren. Dit was de eerste versie van het transportwagentje, een tweede versie van ijzer volgde later. Dat model werd in Tbilisi gefabriceerd, maar wel in afzonderlijke stukken, en vervolgens naar Keselo gebracht en ter plekke tot een geheel gemaakt.

In de zomer van 2001 begonnen dertig jonge mannen onder aanvoering van twee meester-bouwers uit Dagestan aan het herstel van de eerste toren. De mannen kampeerden in de lege huizen van Keselo, waar de Idoidzes hun voorouderlijk huis hadden.

In de herfst van datzelfde jaar stonden er drie geheel herstelde torens te pronken als monumenten van vernieuwing in een oeroude streek. Als het

project straks klaar is, moeten van de dertien torens die er staan, er zes of zeven weer opgebouwd zijn in oude stijl. Eén toren zal als ruïne blijven staan, als aandenken aan het verval in het verleden.

Slechts een hamer en handschoenen

Hooft: "Voor het restaureren van de torens wordt weinig gereedschap gebruikt. Het enige dat de bouwers gebruiken is een hamertje en handschoenen. Daarmee bouwen ze een hele toren op. Er komt geen cement of metselwerk aan te pas. De stenen voor de toren worden met het treinwagentje aangevoerd. Er zijn verschillende soorten steen, van harde steen tot gemakkelijk te splijten leisteen. De mannen gebruiken een heel speciale techniek. De torens mogen niet helemaal recht gebouwd worden, maar moeten een beetje toelopen, vanwege de druk. Nugzar had nu een instrument bedacht, een soort paslood met touwen, nogal ingewikkeld, voor de juiste stand van de torens. Toen hij het

Zonder metselwerk en slechts met gebruikmaking van een hamer en handschoenen wordt de toren weer opgebouwd

instrument aan de Dagestaanse mannen liet zien zeiden ze onmiddellijk dat ze dat niet nodig hadden. Nee, reageerden ze, we doen het werk op het oog, we weten precies wat we moeten doen. En hoe ze het doen, ik weet het niet, maar het gaat goed”.

Chatti's

“Op een dag deed ik het voorstel aan Nugzar de toegang tot de burcht begaanbaar te maken. Een pad over het minst steile stuk leek me uiteraard de beste keus. Maar Nugzar reageerde nogal afwijzend. Er was iets, maar ik begreep niet helemaal waarom hij niet wilde ingaan op mijn voorstel. Enige tijd later bleek dat de toegangsweg die ik had voorgesteld op minder dan honderd meter verwijderd lag van een zogenaamde ‘chatti’ voor mannen. Net als in Svanetië, kent Toesjetië ‘chatti’s’, een soort heilige plaatsen. Het zijn geen offerplaatsen, maar wel heilige plekken bestemd voor feesten en ceremoniën ter ere van een heilige of een of andere god of godin. Daar komen de mannen bijeen; er zijn ook chatti's speciaal voor vrouwen. Bovenop de burcht is er

Er is een keus aan trektochten en tochten te paard door bergen en valleien met overnachting op steeds andere plaatsen met begeleiding van Toesjetische gidsen en ruiters

bijvoorbeeld een voor vrouwen. Er wordt op de feestdag wijn geplengd, soms een dierenoffer gebracht, zoals het slachten van een moeflon, een wild bergschaap met van die grote gekrulde horens. Er worden liederen gezongen en er wordt gedanst. Georgië is wel een christelijk land, maar oude voorchristelijke gebruiken zijn er nog steeds. Ook de priester doet aan de ceremoniën mee. Het is niet zo dat de priester dergelijke praktijken oogluikend toelaat, hij doet gewoon mee.

Tja, wat nu? We konden toch niet de toeristen een zeer steile helling laten opklimmen, alleen omdat daar geen chatti was. Er komen natuurlijk ook vrouwen naar Keselo. We hebben het probleem opgelost uiteindelijk, na een beraad van de dorpsbewoners. Zo zijn er natuurlijk veel dingen die je niet beseft. Aan de zuidkant van de torens zie je altijd een witte steen. Die is bedoeld als hommage aan de zon”.

De laatste semi-nomaden van Europa

De Toesjen zijn, anders dan de Svanen, nog semi-nomaden. De meerderheid, van de in totaal tien- à vijftienduizend Toesjen, leidt een traditioneel leven: schapen scheren, koeien melken, kaasmaken en de weinige oogsten die zo hoog groeien binnenhalen. Muziek en poëzie zijn belangrijk en op festivals doen herders en dorpelingen mee aan wedstrijden. De legendarische eet- en drinkcultuur waar Georgië om bekend staat geldt bij uitstek voor de Toesjen. Ze zijn formidabele feestvierders en hun gastvrijheid en soepra's (diners) met muziek, gezang en dans zijn verheven tot een kunst, zoniet een religie.

Het oude Omalo wordt alleen zomers nog bewoond door een aantal gezinnen, in de winter woont er niemand meer. Voor de winter begint trekken de Toesjen met hun familie het dal in, naar speciaal twee dorpen in Kachetië, Kvemo Alvani en Zemo Alvani waar elk gezin een eigen huis heeft. Dat is al heel lang zo, ook ten tijde van de Russische tsaren en de Sovjet-Unie. Drie dagen en twee nachten lang trekken ze vanuit de bergen naar beneden. Dan gaan de mannen verder met veertigduizend of

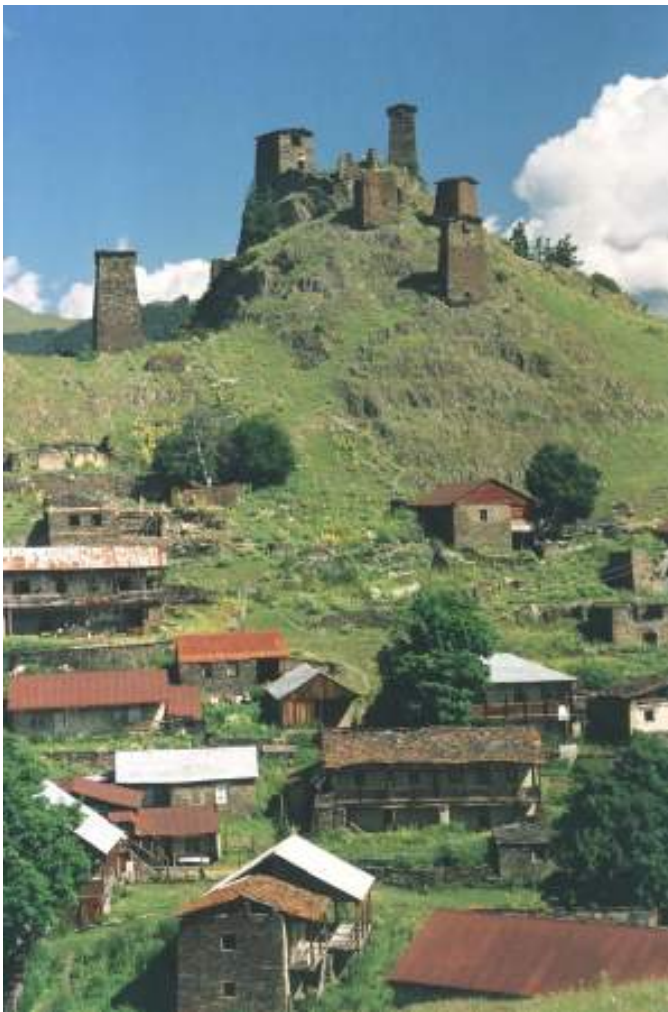
Uitrusten van een lange rit door de bergen in de buurt van Parsma en Dartlo

meer schapen en duizenden koeien naar de grens met Azerbeidzjan waar het veel warmer is, naar de winterweiden met gras voor de dieren. In het voorjaar trekken ze dan weer zes dagen van Azerbeidzjan naar hun dorp in Kachetië, rusten een paar dagen uit en trekken verder naar boven in twee nachten en drie dagen. Terug in de bergen kan het vee weer de hele zomer grazen. In de winter blijven in en om Omalo alleen Nugzar, de soldaten en de waarnemers van de OVSE-grenspost, maar verder trekt iedereen daar weg. Kinderen gaan in de winter naar school in hun dorp in Kachetië.

Links: Afdaling in de Chomitsari-vallei

Rechts: In de richting van de Tebulos, de hoogste berg van Toesjetië van bijna 4500 meter hoog

Links: De Burcht van Keselo met het dorp Omalo

Rechts: Voorwerpen van brons, waaronder dolken, en huisraad van de Toesjen tentoongesteld in het Museum van Omalo

Eco-toerisme

De burcht van Keselo zal duidelijk niet veranderen in een Disneypark met massa-toerisme. Het is de bedoeling dat het eco-toerisme wordt ontwikkeld in het hele gebied. De streek is uitstekend geschikt voor paardrijden en er is keus uit verschillende tochten door de adembenemend mooie natuur. Er is bijvoorbeeld een circa negen dagen durende trektocht onder begeleiding van Toesjetische ruiters die de streek op hun duimpje kennen. Toesjen staan bekend om hun omgang en vaardigheden met paarden.

Het museum is inmiddels van Nugzars huis overgeplaatst naar een blokhuis bij de torens en dient nu als streekmuseum en als woonhuis voor Nugzar. In de loop der jaren heeft Nugzar met veel geduld ethnografische voorwerpen verzameld bij boeren in Toesjetië.

De verzameling groeide gestaag, ook met antiquiteiten: houten gebruiksvoorwerpen waaronder ploegen, traditioneel meubilair, bronzen dolken en bijlen uit de oudheid, altaarstenen met pre-christelijke symbolen, locale costuums, kleden en tapijten. De collectie van ruim duizend voorwerpen is mooi uitgestald met uitleg en toelichting.

Nugzar heeft anthropologie gestudeerd en was vroeger vice-directeur van het Ethnografisch Museum in Tbilisi. Omdat hij leven in de stad te druk vond, besloot hij terug te keren naar Omalo, zijn geboortestreek,

Links: Dorpsfeest in Shenako in augustus 2004, de man vooraan rechts is Daniel Hooft

Onder: Voorbereidingen voor de maaltijd in de open lucht waarbij kinkali uiteraard niet ontbreekt. Kinkali is een gerecht - met gehakt gevulde deegkussentjes - dat praktisch overal in de Kaukasus wordt gegeten

waar hij grensbewaker werd. Zijn voorouders waren daar in voorbije eeuwen stamhoofd. Al vanouds behoort het tot de taak van bergbewoners de grensgebieden te bewaken. Dat was ook al zo ten tijde van het Russische tsarenrijk en de Sovjet-Unie. Bergmensen zijn van oudsher einzelgänger en uitstekend geschikt voor zulke taken. Na het uitroepen van de onafhankelijkheid van Georgië in 1991 werd Nugzar gevraagd een lokaal bestuur te vormen en een afdeling grensbewaking op te zetten in Omalo. Hij is nu met pensioen.

De Stichting Keselo heeft nog meer ideeën om het oude dorp Omalo aan de voet van de burcht op te knappen. Verderop ligt Nieuw-Omalo dat op een vrij grote hoogvlakte ligt, omgeven door bergen met aan beide zijden een diep ravijn en een rivier. Ten tijde van de Sovjet-Unie was daar een kolchoze, nu is daar de OVSE-post gelegen. Nieuw-Omalo is vanuit Oud-Omalo net niet te zien vanwege een heuveltje. Vanuit Nieuw-Omalo zie je wel de burcht van Keselo liggen, maar niet het oude dorp Omalo.

De weg naar Omalo is slecht begaanbaar, maar wel te berijden; vervoer per helikopter naar de afgelegen, op tweeduizend meter hoogte liggende burcht is de beste manier om er te komen.

Er zijn plannen oude huizen en ruïnes te kopen voor herstel en restauratie en te bestemmen voor particulieren die graag een vakantiehuis willen in traditionele stijl. Land kan men kopen voor duizend of tweeduizend dollar, restaureren van een oud huis kost ongeveer tienduizend dollar. Het resultaat is dan wel een echte 'dom-bashnja', een romantisch huis van drie of twee verdiepingen met veranda's en balkons,

*Een typisch Toesjetisch huis,
wachtend op een opknapbeurt*

middenin de natuur en de schoonheid van de bergen. Verhuur is ook mogelijk, bijvoorbeeld aan kunstenaars en natuurliefhebbers. Dit gebied is een ideale plek voor het ‘totale bergbelevén’. Andere ideeën gaan in de richting van verbeteringen voor het dorp, zoals de waterverdeling. Iedereen die het zich kan permitteren legt nu een slang aan voor water naar het eigen huis, maar in plaats daarvan is het beter op drie of vier plekken in het dorp waterbakken te maken waar men water kan halen.

In 2003 heeft heel Toesjetië bij wet de status gekregen van nationaal park. Er was al een groot nationaal park uit de sovjet-periode, maar dat is nu uitgebreid tot de hele regio. Het middeleeuwse dorp Dartlo bijvoorbeeld dat bij Omalo in de buurt ligt, staat op de monumentenlijst van Unesco. Zaak is dat de wet nu wordt uitgevoerd en gehandhaafd. In het oude nationale park waren er niet meer dan vijf boswachters. Deze mensen hadden transport noch telefoonverbinding om met elkaar te communiceren. Op die manier de orde handhaven in een gebied bijna zo groot als de provincie Utrecht is dan niet goed mogelijk.

Helaas wordt er nog steeds hout gestolen. Maar, Toesjetië heeft nog het geluk dat de boswachters niet omkoopbaar zijn.

Hooft: “Ik heb de Toesjetië-wet nu ook op papier staan en ik laat hem vertalen, want ik wil ook graag meehelpen om ‘ons dorp’ een speciaal statuut te geven, zoals we dat hier in Nederland kennen, het beschermde stads- en dorpsgezicht. Ik ga proberen voor Georgië iets te maken wat daar op lijkt, zodat er tenminste een wet is waarnaar je kunt verwijzen. Als er morgen een of andere eigenaar van een stuk grond in het dorp een bungalow van aluminium met veel glas wil gaan bouwen, dan kun je dat nu niet tegenhouden. Er moet toch iets zijn, een commissie die zegt dat dat niet kan, maar dat er wel kan worden gebouwd volgens bepaalde methoden”.

* OVSE - Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa.

In december 1999 werd door de OVSE besloten in Omalo een post in te richten voor bewaking van de grens met Tsjetsjenië. In 2001 en 2002 kwamen er in Toesjetië nog twee bewakingsposten bij voor de grens met Ingoesjetië en Dagestan. De Omalo-post wordt in de winter door 22 tot 26 man bezet, in de zomer door 42; de bewaking bestrijkt een afstand van 81 km. Samenwerking met Georgische grenswachten verloopt volgens de berichten van de OVSE goed.

In totaal zijn er in de bergen van Noord- en Oost-Georgië 150 waarnemers gestationeerd voor bewaking van de grens met een lengte van 236 km.